

УДК 332.012.23

Т. Г. КУЧЕРУК

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Обґрунтовано методологічні принципи дослідження механізму інноваційно орієнтованого розвитку регіонів та запропоновано модель механізму стимулювання інноваційно орієнтованого розвитку регіонів з урахуванням глобалізаційних процесів.

Ключові слова: регіон, конкурентоспроможність, механізм, інноваційно орієнтований розвиток, глобалізація.

The methodological principles of research of stimulation mechanism of innovation-oriented development of regions are grounded, the model of above mentioned mechanism developed in the frame of globalization process is proposed.

Key words: region, competitiveness, mechanism, innovation oriented economic development, globalization.

Сучасне суспільство підійшло до того ступеня свого розвитку, коли необхідним, оптимальним, понад те – єдино можливим способом подальшого прогресу стає формування національних конкурентних переваг через перетворення інновацій на панівну і визначальну сферу економічного розвитку регіону. У 2009 р. спад обсягів промислового виробництва в Україні становив 22 %. Значних втрат зазнали базові галузі української економіки: металургія, гірничодобувна галузь, машинобудування та хімічна промисловість гостро відчувли на собі зміну світової кон'юнктури.

Останнім часом серед інвесторів (як стратегічних, так і фондів прямого інвестування) сформувався значний “відкладений попит” на застосування інвестиційних ресурсів у найперспективніших секторах української економіки. Галузі, що раніше були лідерами інвестиційної привабливості (будівництво та виробництво будівельних матеріалів, а також фінансовий сектор) у 2010 р. є найменш цікавими напрямками капіталовкладень. Металургія та транспорт виявилися найвразливішими перед кризою. Продаж металопродукції на внутрішньому ринку скоротився більше, ніж на зовнішньому [10]. Це зумовлено загальною економічною ситуацією в Україні — призупиненням розвитку будівельної галузі, зростанням кінцевої вартості продукції з металу та втратою її конкурентоспроможності. У 2009 р. споживання металопродукції скоротилося на 54,8 %, порівняно з 2008 р. Світова криза потягла за собою обвальне падіння товаропереvezень. Вантажо- та пасажиропотік у 2009 р. зменшилися на 22,5 і 11,5 %, відповідно. За оцінкою експертів ЄБРР, найбільший потенціал в Україні мають такі галузі – як агросектор, ефективні енергетичні технології, інфраструктура [13].

Дослідження західних економістів показують, що сьогодні понад 70 % приросту ВВП пов'язано з інвестиціями в інноваційні процеси. Тому актуальним є

альтернативний вибір інноваційної моделі розвитку економіки з гнучким механізмом інвестування інновацій за умов активізації процесів генерації та розповсюдження інновацій на основі ідентифікаційних ознак інноваційного потенціалу кожного окремого регіону. Це зумовлює необхідність дослідження механізму інноваційно орієнтованого розвитку регіонів та пошуку резервів соціально-економічного розвитку країни в умовах глобалізації.

Трансформаційні процеси, які на сьогодні охоплюють усі складові світової економіки, змінюють не тільки характер взаємовідносин між суб'єктами управління, але й, що найважливіше, самих суб'єктів управління та їхню роль у прийнятті рішень. В. Бранз, Л. Ледебур [1], В. Пилипів [13] досить обґрунтовано окреслюють виникнення нової регіональної економічної парадигми. Глобалізація та децентралізація в економіці перебувають у тісному взаємозв'язку, відбуваються процеси формування тісно переплетених регіональних економічних систем. Тому для держави як мережі відкритих взаємопов'язаних місцевих і регіональних економічних систем важливо забезпечити умови для соціально-економічного зростання регіонів з урахуванням їхніх особливостей.

Утім, П. Кругман [17], М. Портер [14] досліджують регіон як територію. У територіально-географічному підході ядром поняття “регіон” є територія з додатковими характеристиками, які визначаються, передусім, територіальною спільністю. Відповідно до цього підходу регіон не розглядається як суб'єкт економічних відносин, якому притаманні певні економічні інтереси.

З. Герасимчук та І. Вахович під регіоном розуміють “відносно цілісну відтворювальну соціоеколого-економічну систему господарської території, самостійну в адміністративно-правовому плані, яка є складовою частиною країни, виділяється своїм економіко-географічним станом, комплексом природних, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, спеціалізацією і структурою господарства, спільністю екологічних проблем, а також високим рівнем внутрішніх соціально-економічних зв'язків” [4, с. 29–30]. Цей підхід до визначення поняття “регіон” полягає в тому, що регіон розглядається як соціальна конструкція, що відбиває наявність спільних рис об'єктів, об'єднаних цим поняттям, де територія виступає лише однією зі спільних рис.

Ю. Перський та Н. Калюжна розглядають регіон як активний суб'єкт господарювання [8]. За таких умов ефективність реалізації механізму інноваційно орієнтованого економічного розвитку регіонів багато в чому залежить від втілення принципу селективності, який би враховував систему взаємопов'язаних товарних (продуктових) та науково-технічних пріоритетів господарської діяльності підприємств території.

На думку О. Білоруса та Д. Лук'яненка [16, с. 29–30], стан, в якому перебуває сучасна світова спільнота, характеризується мультипарадигмальним характером, що зумовлює не тільки соціально-економічні, але й еколого-соціальні орієнтири розвитку регіону.

О. Єрмакова, висвітлюючи особливості сталого регіонального розвитку, передбачає формування регіону як самостійного суб'єкта міжнародних економічних відносин, що потребує нових підходів до підвищення конкурентоспроможності регіону, одним з яких є кластерний підхід [5, с. 174–175].

Та лишаються невисвітленими методологічні принципи дослідження резервів підвищення конкурентоспроможності регіонів в умовах “децентралізованої глобалізації”, поза увагою залишається взаємоузгодженість і взаємодія методологічних принципів дослідження механізму інноваційно орієнтованого економічного розвитку регіонів.

Мета статті – розробити методологічні принципи дослідження механізму стимулювання інноваційно орієнтованого розвитку регіонів з урахуванням глобалізаційних процесів, розглянути основні чинники, завдання, критерії конкурентоспроможності регіонів України.

Протягом останніх трьох десятиліть ХХ ст. формувалися нові транснаціональні технологічні ланцюги, ресурсні й товарні потоки, що закономірно позначилося на зміні усталених культурних традицій і норм поведінки людей у площині “державна – суспільство”. У нових геоekonomічних реаліях окремо взята країна практично втратила механізми впливу на ці потоки, її економічний та фінансовий стан великою мірою почав залежати від рішень, що приймаються зовнішніми економічними й політичними гравцями. Функції регулювання національних економік перейняли на себе наддержавні політичні, економічні, торговельні об’єднання та союзи. Вони утворюють в економічному й політичному просторі світу своєрідні мегарегіони, у межах яких об’єднуються потенціали декількох національно-державних утворень і формується мегарінок [6, с. 14].

Відтворювальна взаємозалежність більшості регіонів перетворила їх із більш-менш автономних господарських структур на елементи глобального господарського організму. Особливо відчутна така взаємозалежність у високотехнологічних галузях, де широко практикується міжнародне виробниче кооперування. Центр ваги їхньої підприємницької стратегії переходить з національного на наднаціональний рівень. Глобалізація об’єктивно веде до розмивання та знецінення регуляторних функцій національної держави, яка вже не може, як колись, захищати національну економіку від небажаних зовнішньоекономічних впливів. Міжнародні економічні процеси переростають міждержавні, такі, що більш-менш ефективно регулюються в одно-, дво- або багатобічному порядку національними державами, стаючи позадержавними, тобто глобальними, які майже або зовсім не піддаються державному регулюванню.

Національні держави все більше втрачають можливість ефективно використати такі традиційні важелі макроекономічного регулювання, як імпорتنі бар’єри й експортні субсидії, курс національної валюти та ставка рефінансування центрального банку. В умовах усе більшої взаємозалежності національних господарств уряди змушені користуватися цими важелями з обережністю щодо інтересів інших держав. Доводиться зважати і на поведінку впливових недержавних суб’єктів міжнародних економічних відносин – транснаціональних компаній, транснаціональних банків, міжнародних інвестиційних фондів, які своїми відповідними діями можуть звести нанівець очікуваний ефект від заходів, що вживаються, або навіть використовувати їх на шкоду даній країні [3, с. 9].

Світовий досвід виявляє існування загальних закономірностей еволюції структур економічних систем, тому, якщо формування структури суспільного виробництва країни відбувається згідно з цими пропорціями, це вважається ознакою

прогресивності структурних зрушень, а якщо зміни відбуваються у протилежному напрямку – є свідченням деформації структурних змін, що може негативно позначитись на економічному розвитку країни [9, с. 69]. Водночас, аналізуючи секторальні зрушення, завжди треба враховувати специфіку кожного з регіонів країни та його конкурентні переваги на світовому ринку.

У зв'язку з цим необхідні розроблення та впровадження тривалих, стабільних у часі програм регіонального розвитку, активне залучення інвестицій в економіку регіону, створення позитивного іміджу регіону на основі новітніх комунікацій та інформаційних технологій, інтенсифікації інтеграційних процесів, асиміляції позитивних і компенсації негативних ефектів глобалізації. Завдання полягає в тому, щоб забезпечити економічний розвиток, який вів би до збільшення доходів громадян, отже, і надходжень до бюджету, стимулював розвиток та процвітання місцевого бізнесу в тісному зв'язку з процесами національної ідентифікації [7, с. 179].

Використання конкретних правових, економічних, організаційних методів та інструментів стимулювання інноваційно орієнтованого розвитку регіонів має синхронізуватись зі стратегічними пріоритетами глобальної конкурентоспроможності національної економіки. В умовах обмеженості регіону у фінансових ресурсах слід віддавати перевагу методам, які стимулюють взаємодію інноваційної, фінансової та інвестиційної сфер на засадах пільг (до повного звільнення від сплати регіональних і місцевих податків) щодо нерезидентів, які створюють нові виробництва на територіях, обраних для розвитку. Відповідно, у кожному конкретному випадку має бути проаналізовано, як інновації зумовлюють процес отримання додаткових прибутків (або інноваційної ренти) [2, с. 85].

Слід узяти до уваги, що забезпечення матеріального стимулювання винахідника залежить від умов створення винаходу. У разі службового винаходу, відповідно до договору, працівник одержує винагороду і певний відсоток від обсягу виробництва (у формі або роялті, або паушального платежу). Від власного винаходу винахідник може одержати винагороду в разі організації власного виробництва, його продажу або передання прав на нього компанії. Проте статистика свідчить, що тільки 10 % патентів дістають свій подальший розвиток у виробництві.

Тим часом винахідник або власник патенту повинен володіти значними фінансовими ресурсами, причому не тільки для покриття витрат на НДЕКР і на впровадження у виробництво, але і для оплати праці патентного повіреного, сплати зборів за подання заявки, фінансового забезпечення управління патентами в різних країнах, платежів з підтримки патенту, оплати судових позовів у разі захисту порушених прав тощо.

Отже, винахідникові важко знайти фінансове забезпечення на весь цей процес. Попри значне фінансове навантаження багато компаній патентують свої винаходи, які навіть не доходять до виробництва, – більшість їх мають на меті не допустити патентування подібних винаходів, використати патенти в переговорах або запобігти судовим позовам [11, с. 82]. За цих умов стратегічне партнерство держави, місцевої влади та територіального промислового бізнесу закономірно передбачає застосування принципу прозорості регіональних бюджетів та реальні тенденції розвитку світової економіки, сучасного НТП (табл. 1).

Таблиця 1

Модель механізму стимулювання інноваційно орієнтованого розвитку регіонів

<i>Складові механізму стимулювання інноваційно орієнтованого розвитку регіонів</i>	<i>Заходи підвищення конкурентоспроможності регіонів</i>
Мета	Підвищення конкурентоспроможності регіонів на світовому ринку
Завдання	Створення концепції інноваційно орієнтованого розвитку, використання позитивних ефектів масштабу, зростання продуктивності. Визначення умов функціонування механізму інноваційно орієнтованого розвитку регіонів. Реалізація стимуляційної державної інноваційної політики. Визначення панівних чинників конкурентоспроможності у системі «світ – країна – регіон – країна – світ». Встановлення стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку регіону. Визначення ресурсного забезпечення інноваційно орієнтованого розвитку регіонів. Розроблення державної та регіональних програм стимулювання інноваційного розвитку кожного регіону та країни
Суб'єкти регулювання	Територіальні громади, обласні державні адміністрації, обласні ради та їхні виконавчі органи
Об'єкти регулювання	Регіон, галузі, територіально-виробничі системи (мережі, агломерації, альянси, партнерства, кластери), корпорації, фірми, підприємства
Елементи регулювання:	
ресурсні	Освіта, наукові дослідження, інновації, венчурні фонди, регіональні галузеві фонди
правові	Законодавство України. Міське регулювання. Нормативно-правова база використання інноваційного потенціалу регіону. Інституційне забезпечення умов щодо консолідації та кооперації органів місцевого самоврядування
організаційні	Адміністративно-державне управління. Регіональне управління, інноваційний лізинг. Соціальна відповідальність бізнесу. Мережні структури як соціального, так і комерційного плану. Спеціалізовані послуги в технічній, адміністративній і фінансовій сферах
мотиваційні	Регіональні інтереси суб'єктів господарювання. Податкові знижки на інвестиції у пріоритетні галузі промисловості. Пільговий порядок амортизації обладнання

Тож, під механізмом стимулювання інноваційно орієнтованого економічного розвитку регіонів розуміється сукупність ресурсних, правових, організаційних, мотиваційних складових його елементів, форм їхньої взаємодії з урахуванням впливу інтересів суб'єктів господарювання, спрямованих на підвищення глобальної конкурентоспроможності регіонів та країни. При цьому швидкість процесів генерації та розповсюдження інновацій визначається умовами фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності.

Отже, механізм стимулювання інноваційно орієнтованого розвитку регіонів має базуватись на таких принципах:

- стратегічної диверсифікації джерел і механізмів фінансування залежно від етапів інноваційного процесу;
- стимулювання новаторства з позицій морального визнання та матеріальної винагороди;
- раціонального використання прямих і опосередкованих способів інвестування в наукову та інноваційну діяльність;
- орієнтації державних інвестицій у науку та інновації на стимулювання притоку в ці сфери недержавних коштів, особливо заощаджень громадян;
- забезпечення власних регіональних провідних позицій у технологічних нішах для розширення можливостей отримати сприятливі умови у крос-ліцензуванні та формуванні інноваційної ренти регіону.

Диверсифікація джерел і механізмів фінансування різних етапів інноваційного процесу необхідна для врахування особливостей кожного з чотирьох етапів, які відрізняються ступенем прояву комерційних властивостей, а саме: фундаментальних досліджень; прикладних досліджень; розробок; комерційного споживання інновацій.

Етап фундаментальних досліджень цілком належить до сфери розвитку інноваційного процесу, що відбивається у формуванні глобального інформаційного простору. Головне призначення цього етапу полягає в забезпеченні реалізації досягнень наукових знань на світовому рівні, лідерства країни в певному напрямку інноваційної діяльності. Треба зауважити, що фундаментальна наука в усьому світі розвивається, в основному, коштом держави, хоча в останні роки до неї посилюється увага приватних та інших недержавних інвесторів.

Прикладні дослідження є перехідним етапом між фундаментальними дослідженнями та етапами розробок і безпосереднього використання інновацій. Вони традиційно прокладали шлях до використання нових знань. Тому інноваційний процес здійснювався послідовно від фундаментальних досліджень до прикладних. Але в даний час домінує зворотний процес. Прикладні дослідження зумовлюються комерційними потребами, ініціюються замовниками і споживачами. За таких умов прикладні дослідження стають важливим фактором цілеорієнтації фундаментальних досліджень і прискорення процесу їхнього практичного застосування. Відповідно, джерела і механізми фінансування інноваційної діяльності на цьому етапі мають базуватися як на системі державної підтримки, так і на системі комерційних замовлень.

Що стосується етапів розробок і безпосереднього впровадження (споживання) інновацій, то, за певним винятком (національні, оборонні, соціальні та інші потреби), ці етапи пов'язано з конкретними комерційними потребами, і вони у відповідний

спосіб формують джерела й механізми фінансування. Ці етапи реалізуються коштом замовників, державна підтримка є переважно опосередкованою. Передбачена Стратегією інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів [15] зміна напрямку інноваційного процесу від традиційного (наука – упровадження інновацій) на зворотний сприятиме підвищенню проблемно орієнтованої релевантності вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу, концентрації фінансових ресурсів на дійсно пріоритетних для інноваційного розвитку української економіки напрямках. Проте для їхнього використання потрібен механізм стимулювання інноваційно орієнтованого розвитку регіонів за умов забезпечення конкурентних переваг регіонів країни на світовому ринку.

Інноваційний процес в Україні має розвиватися під впливом процесів поглиблення міжнародного поділу праці, розвитку спеціалізації, кооперування й інтернаціоналізації. У цьому руслі має формуватися й інвестиційна політика. Вона повинна концентруватись переважно на інвестиційній підтримці розроблення інноваційної продукції та послуг, що відповідають потребам замовників і споживачів. Лише за таких умов забезпечуватиметься зростання конкурентоспроможності регіонів в умовах глобальної конкуренції.

Формування механізму стимулювання інноваційно орієнтованого розвитку регіонів дає можливість розробити новітній підхід до дослідження, що стосується концептуальних засад внутрішнього контролінгу фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності на регіональному рівні з метою розвитку конкурентоспроможних галузей, відмови від сировинної орієнтації експорту, залучення чистих технологій, розширення сфер виробництва з високими технологіями, зміцнення інтеграційних процесів на регіональному, національному та світовому рівнях. Результати контролінгу є вихідною базою для перегляду та корегування сформованих цілей і стратегій стимулювання інноваційно орієнтованого розвитку регіонів, адаптованих до умов глобальної конкуренції.

Література:

1. *Барнз В.* Нові регіональні економіки / В. Барнз, Л. Ледебур. – Львів : Літопис, 2003. – 196 с.
2. *Володін С.* Інноваційні провайдери – продуценти наукоємного ринку / С. Володін // Економіст. – 2005. – № 5. – С. 84–87.
3. *Гайдук В.* Вплив економічної глобалізації на модифікацію чинників конкурентоспроможності національної економіки / В. Гайдук // Економіка та держава. – 2010. – № 8. – С. 7–9.
4. *Герасимчук З.* Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону : монографія / З. Герасимчук, І. Вахович. – Луцьк : ЛДТУ, 2002. – 248 с.
5. *Єрмакова О.* Регіон як самостійний суб'єкт міжнародних економічних відносин / О. Єрмакова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 4. – С. 169–175.
6. *Кіндзерський Ю.* Економічний розвиток і трансформація промислової політики у світі: уроки для України / Ю. Кіндзерський // Економіка України. – 2010. – № 6. – С. 14–22.

7. Ковальова Ю. Механізм регулювання соціально-економічного розвитку регіону на основі формування кластерів / Ю. Ковальова // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 4. – С. 179–187.

8. Конкурентоспособность регионов: теоретико-прикладные аспекты / под ред. проф., д.э.н. Ю. К. Перского, к.э.н. Н. Я. Калюжной. – М. : ТЕИС, 2003. – 472 с.

9. Кузубов М. Оцінка структурних зрушень в економіці України та їх оптимізація / М. Кузубов, Н. Овандер // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9. – С. 66–75.

10. Літвак Д. Перспективні українські галузі: надія є / Д. Літвак // *innovations.journal*'2010. – Режим доступу : < <http://innovations.com.ua/uk/articles/4/22/1844> >

11. Мельникова Т. До питання про механізми державного регулювання інтелектуальної власності / Т. Мельникова // Економіка України. – 2010. – № 9. – С. 78–83.

12. Оксенюк В. Українська економіка: найсвіжіші думки від ЄБРР, МВФ і Світового банку / В. Оксенюк // *innovations.journal*'2010. – Режим доступу : < <http://innovations.com.ua/uk/articles/4/19/1891> >

13. Пилипів В. Управлінські аспекти децентралізації в контексті адміністративно-територіальної реформи в Україні / В. Пилипів // Економіка України. – 2008. – № 3. С. 12–19.

14. Портер М. Конкуренция : [пер. с англ.] / М. Портер. – М. : Вильямс, 2006. – 608 с.

15. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів. – Режим доступу : <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article>

16. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації та розвитку : монографія : у 2-х т. / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Л. Л. Антонюк та ін. ; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. – К. : КНЕУ, 2006. – Т. II. – 592 с.

17. *Krugman P. The Role of Geography in Development* / P. Krugman // *International Regional Science Review*. – 1999. – Vol. 22, № 2. – P. 142–161.

Надійшла до редколегії 21.03.2011 р.